

Актуальні питання правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України

Коропатнік Ігор Михайлович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2024	Право	351.86

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14170108>

Анотація. У статті проаналізовано актуальні питання правового регулювання волонтерської діяльності у контексті надання волонтерської допомоги Збройним Силам України. Визначено основні проблеми та недоліки існуючої правової бази, зокрема, невизначеність правового статусу волонтерів, які активно залучаються до підтримки військових дій. З'ясовано, що значна частина нормативно-правових актів потребує перегляду та адаптації до умов воєнного стану.

Обґрунтовано необхідність розробки нових законодавчих ініціатив, які б вдосконалили правове регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та забезпечували належний правовий захист учасникам волонтерських організацій і окремим волонтерам. Розглянуто питання одноразової грошової допомоги та відшкодування волонтерам, які постраждали або загинули під час виконання своїх обов'язків, а також обов'язки держави щодо надання гарантій безпеки та соціального захисту волонтерам, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України.

Доведено, що наявні закони не в повній мірі відповідають потребам та викликам сучасності, що призводить до правових колізій та ускладнень надання волонтерами волонтерської допомоги Збройним Силам України. Сформовані висновки вказують на критичну потребу в удосконаленні законодавчої бази, спрямованої на забезпечення ефективної взаємодії між волонтерами, державними органами та військовими підрозділами.

Подальше законодавче регулювання має включати в себе чіткість визначення обов'язків та прав волонтерів, механізми їх захисту, а також особливості взаємодії волонтерських організацій та волонтерів з органами державної влади та органами військового управління. Це стане основою для забезпечення належної правової підтримки та безпеки волонтерів, залучених до допомоги Збройним Силам України, що є важливим для підтримки національної безпеки в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: правове регулювання, волонтер, волонтерська допомога, гуманітарна допомога, Збройні Сили України, громадські організації, громадяни.

---

¹ доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри військового права військового факультету міжнародних відносин та права Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка ORCID:0000-0002-0493-0710

Current issues of the legal regulation of the provision of volunteer assistance of the AFU

Abstract. The article analyzes current issues of legal regulation of volunteer activity in the context of providing volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine. The main problems and shortcomings of the existing legal framework are identified, in particular, the uncertainty of the legal status of volunteers who are actively involved in supporting military operations. It was found that a significant part of the normative legal acts needs to be revised and adapted to the conditions of martial law.

The need to develop new legislative initiatives that would improve the legal regulation of volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine and provide adequate legal protection to members of volunteer organizations and individual volunteers is substantiated. The issue of one-time monetary assistance and compensation to volunteers who were injured or killed while performing their duties, as well as the state's obligations to provide security and social protection guarantees to volunteers who provide volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine, was considered.

It has been proven that the existing laws do not fully meet the needs and challenges of modern times, which leads to legal conflicts and complications in the provision of volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine by volunteers. The conclusions drawn indicate a critical need to improve the legislative framework aimed at ensuring effective interaction between volunteers, government agencies and military units.

Further legislative regulation should include a clear definition of the duties and rights of volunteers, the mechanisms for their protection, as well as the specifics of the interaction of volunteer organizations and volunteers with state authorities and military administration bodies. This will be the basis for ensuring the proper legal support and safety of volunteers involved in helping the Armed Forces of Ukraine, which is important for maintaining national security in conditions of armed conflict.

Keywords: legal regulation, volunteer, volunteer aid, humanitarian aid, Armed Forces of Ukraine, public organizations, citizens.

Вступ

В умовах сучасних викликів, пов'язаних із необхідністю комплексної підтримки Збройних Сил України, особливої актуальності набуває питання правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України. Волонтерство, як вияв громадянської позиції та взаємодопомоги, стало невід'ємною частиною обороноздатності держави. Однак, розвиток волонтерського руху у напрямку підтримки військових вимагає вдосконалення правової бази, щоб забезпечити ефективне та законне використання ресурсів, а також захист прав учасників цього процесу.

Аналіз чинного законодавства виявляє низку прогалин, які можуть створювати перешкоди для оперативного реагування на потреби військовослужбовців та залучення громадськості до волонтерської діяльності. Зокрема, питання оподаткування волонтерських внесків, механізми контролю за розподілом допомоги, а також правові аспекти мобілізації ресурсів та забезпечення безпеки та соціального захисту волонтерів вимагають детального розгляду і належного законодавчого врегулювання.

Таким чином, дослідження актуальних питань правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України є не тільки теоретично значущим, але й вкрай важливим у практичному аспекті, забезпечуючи стратегічну підтримку на національному рівні та сприяючи укріпленню оборонних здібностей країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналітичний огляд правових основ волонтерської діяльності відображений у наукових розробках провідних дослідників, таких як В.В. Вашкович, В.Л. Голуб, П.В. Горінов, Р.Г. Драпушко, Г.М. Закалик, О.М.

Коропатов, Ю.В. Кривенко, Т.Л. Лях, Р.А. Сербин, В.С. Сірко, А. Боксогорн, К.О. Сидоренко, Н.М. Шувар, І.М. Коропатнік, В. Потапенко, А. Двгигун, Л.О. Жужа, І.Д. Пастух, Р.А. Сербин, А.В. Єременко, Д.С. Вареник, О.М. Волуйко, О.М. Микитюк, О.В. Липитчук, К.В. Врублевська-Місюна, К.О. Ісичко, С.С. Яремчук, А.В. Семенюк-Прибатень, В.І. Адамовський, Т.С. Яцюк, М. Кахнова, І.Ю. Чайка, В.В. Докаленко, Є.В. Курінний, Ю.М. Менелюк, В.Р. Луценко, А.О. Панченко та інших, котрі зосередили увагу на вивченні теоретичних засад правового регулювання цієї сфери діяльності.

Проаналізувавши наукові праці вчених у сфері правового регулювання волонтерської допомоги Збройним Силам України, можна констатувати, що сучасні дослідження ще не повною мірою висвітлюють всі актуальні аспекти цього напрямку, вимагаючи подальшого глибокого теоретичного і практичного аналізу.

Мета статті – аналіз сучасних проблем та визначення напрямків оптимізації правового регулювання волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку Збройних Сил України.

Результати

Волонтерська діяльність сьогодні стала для України дуже поширеним явищем. Проте, з огляду на порівняно недавнє законодавче окреслення досліджуваних суспільних відносин, стверджувати про досконалість нормативно-правової бази ще зарано. Крім цього, недостатньо опрацьованим є правове забезпечення волонтерства в спеціальній літературі: окремі проблеми висвітлені фрагментарно, немає єдності серед науковців щодо юридичної природи даного явища: чи слід його вважати видом/формою благодійної діяльності, чи це самостійний спосіб підтримки громадян, відмінний від добротності тощо [1, с. 263].

У сфері правового регулювання волонтерської діяльності в Україні основоположним документом є Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI [2]. Відповідно до цього законодавчого акта, волонтерська діяльність характеризується як форма благодійної діяльності, що здійснюється на добровільній та некомерційній основі, включаючи безкоштовне надання різноманітних послуг або виконання робіт. З часу його ухвалення було внесено ряд змін через прийняття тринадцяти законів, які модифікували його положення, проте ці зміни були здійснені на відповідь вже існуючих проблем.

З огляду на те, що між Законом України «Про волонтерську діяльність» [2] та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3] існує розбіжність в частині не визнання волонтерської діяльності Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Дослідник А.О. Панченко вважає за необхідне доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» відповідною нормою щодо визнання волонтерської діяльності формою [4, с. 117].

Ще одним актуальним питанням правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України є те, що у 2015 році законодавство адаптувалося до потреб волонтерської діяльності в зоні бойових дій, що охоплює Донецьку та Луганську області, райони збройної агресії російської федерації, які пізніше були визначені як зона операції Об'єднаних сил. Важливим є також законодавче встановлення обов'язку виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі або інвалідності волонтера, який діяв у цій зоні [5].

У контексті збройного конфлікту, що триває в Україні, волонтерський рух демонструє значне зростання, викликане новими викликами та потребами. Виникають суттєві прогалини у правовому регулюванні волонтерської діяльності. У зв'язку з цим, необхідно внести зміни, які б забезпечили відповідність нормативно-правової бази сучасним умовам і гарантували б ефективний захист прав та безпеки волонтерів,

забезпечуючи при цьому неперервність та ефективність їхньої допомоги Збройним Силам України.

Удосконалення нормативно-правової бази волонтерської діяльності в Україні відбувається у контексті значної державної підтримки. Прогрес у цій сфері було досягнуто завдяки прийняттю закону 15 серпня 2022 року під номером 2519-ІХ1, що вніс зміни до Закону України «Про волонтерську діяльність». Зазначені зміни спрямовані на створення більш ефективної правової норми, яка забезпечує підтримку волонтерських ініціатив. Вони покликані не лише підвищити організаційний та фінансовий рівень підтримки з боку держави, але й вдосконалити умови для залучення громадян до волонтерської діяльності [6].

Ця нормативна основа не завжди здатна вирішити всі проблеми, які виникають під час воєнного стану. Зокрема, виникає потреба в адаптації існуючих норм до динамічних умов конфлікту, зміцненні правового захисту волонтерів, а також удосконаленні механізмів координації та взаємодії між різними волонтерськими організаціями, волонтерами та державними структурами.

Як відомо, волонтери, що беруть участь у підтримці військових підрозділів та надають допомогу постраждалим від війни, зазнають порушень своїх прав і стикаються з серйозними ризиками для власної безпеки через відсутність чіткого законодавчого захисту. Волонтери можуть стати жертвами агресії з боку збройних сил протидіючих сторін або недоброзичливих дій частини цивільного населення. Невизначеність їхнього статусу в законодавстві може спричинити проблеми у взаємодії з державними органами, а також призвести до правових конфліктів, коли дії волонтерів можуть бути кваліфіковані як порушення закону [7, 8].

Очевидною є потреба у розробці та впровадженні нових законодавчих актів, які б детально регулювали права та обов'язки волонтерів, забезпечували їх правову захищеність та уніфікували механізми їхньої взаємодії з державними та військовими структурами.

Згідно із абзацом восьмим частини першою статті 9 Закону України «Про волонтерську діяльність» [2], передбачено напрям надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням і правоохоронним органам у період особливих умов. Це включає дії під час воєнного стану, антитерористичних операцій та інших заходів, які спрямовані на забезпечення національної безпеки і оборони, в тому числі відсіч збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях.

Крім того, закон дозволяє особам віком від 14 до 18 років за згодою їх законних представників залучатися до волонтерської діяльності, враховуючи умови, за яких можливе відшкодування витрат, понесених волонтером під час надання допомоги. У відповідності до договору про волонтерську діяльність, волонтер зобов'язується надавати послуги безоплатно протягом узгодженого строку на завдання організації чи установи, яка його залучає. Організація або установа, у свою чергу, зобов'язана забезпечити належні умови для волонтерської діяльності та може відшкодувати витрати, які волонтер поніс під час виконання своїх обов'язків [2].

Індивідуальне надання допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним та державним органам під час особливих умов, надзвичайних ситуацій або воєнного стану, а також в період антитерористичних операцій та інших заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, вимагає відповідного правового оформлення. Згідно із чинним законодавством, реалізація такої діяльності не вимагає укладення договору про волонтерську діяльність з організацією чи установою, яка визнана громадською або благодійною. Проте юридичне оформлення волонтерської діяльності в Україні, зокрема через укладення договорів з організаціями, які визнані громадськими чи благодійними, є ключовим для надання офіційного статусу

цій діяльності [9, С. 79]. Такий статус гарантує правову захищеність волонтерів і забезпечує необхідну координацію з державними органами, відповідальними за оборону та безпеку держави, що особливо важливо в умовах активних бойових дій, які вимагають чіткого та ефективного реагування на потреби військових формувань та оперативне забезпечення необхідними ресурсами.

Значення такого підходу стає ще очевиднішим у світлі двох критичних періодів волонтерської діяльності в Україні: першої хвилі російської збройної агресії у 2014-2016 роках та другої, що розпочалася 24 лютого 2022 року. Протягом цих періодів українське волонтерство зосереджується на забезпеченні потреб Збройним Силам України не тільки до окремих військових частин, а і включно до окремих військовослужбовців. Ефективне здійснення волонтерської допомоги в районах активних бойових дій та в тилу залежить від наявності чіткого юридичного регулювання, що обумовлює правову впорядкованість і систематизацію допомоги, сприяючи таким чином більшій координації та ефективності волонтерських ініціатив.

Структурований аналіз форм волонтерської діяльності, спрямованої на підсилення обороноздатності України та підтримку Збройних Сил, включає наступні завдання:

1. Оперативна підтримка на передовій (збір та доставка необхідних ресурсів, включно з військовою амуніцією, формою, взуттям, харчуванням, водою, медикаментами, засобами індивідуального захисту та предметами гігієни)
2. Технічне забезпечення та модернізація (закупівля, ремонт та удосконалення бойової техніки)
3. Логістична та медична допомога у тилу (надання гуманітарної допомоги військовослужбовцям, організація перевезень за кордон для лікування, матеріальна підтримка родин постраждалих).
4. Підтримка військових медичних закладів (забезпечення медикаментами, медичним обладнанням, препаратами крові, протезами та іншим необхідним обладнанням).
5. Комплексна підтримка родин (надання гуманітарної, фінансової, психологічної, інформаційної, організаційної, та правової підтримки сім'ям постраждалих та загиблих бійців).
6. Рятувальні операції (евакуація поранених з зони активних бойових дій).

Пошук та порятунок зниклих безвісти та полонених (інформаційно-пошукова допомога, зусилля по обміну полоненими) [10, С. 283].

У контексті актуалізації правового регулювання волонтерської діяльності, зокрема у сфері надання підтримки Збройним Силам України, були внесені зміни, ініційовані постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 року, № 953, яка набула чинності з 1 грудня 2023 року, що внесла суттєві корективи в механізми ввезення та розподілу гуманітарної допомоги під час воєнного стану [11]. Згідно цих змін обов'язкове подання деталізованих декларацій про товари, що визначені як гуманітарна допомога, з присвоєнням унікальних кодів кожній партії товару та їх реєстрації у Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги. Такі заходи підвищують прозорість гуманітарної сфери та сприяють ефективнішому розподілу ресурсів, що відповідає потребам Збройних Сил України.

Посилені заходи контролю стосуються також гуманітарних вантажів військового та подвійного призначення, які залишаються під дією дозвільних процедур, згідно з вимогами Державної служби експортного контролю, що дозволяє оптимізувати процеси доставки допомоги, одночасно мінімізуючи ризики пов'язані з можливими зловживаннями. Важливою інновацією є запровадження обов'язкової реєстрації юридичних осіб, які діють як представники іноземних донорів, що має на меті не тільки спрощення процедур імпорту та розподілу гуманітарної допомоги, але й забезпечення додаткового рівня захисту від несправедливих або шахрайських схем, що особливо

важливо для забезпечення національної безпеки та оборони в умовах триваючого збройного конфлікту [12].

Крім того, на початку 2024 року відбувся перехід на електронний формат подання декларацій із переліком товарів, що імпортуються до України, які мають подаватися через Єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» або за допомогою автоматизованої системи реєстрації гуманітарної допомоги. Під час реєстрації в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги кожній заявці автоматично присвоюється унікальний номер, що дозволяє забезпечити точність обліку та контролювати правильне розподілення допомоги.

Інтеграція єдиної автоматизованої системи спрощує процеси контролю та розподілу гуманітарної допомоги, ключовою метою яких є підвищення ефективності волонтерської діяльності та запобігання зловживань, наприклад, реєстрація неіснуючих отримувачів для нецільового використання допомоги.

Волонтерська діяльність у контексті підтримки Збройних Сил України має свої унікальні аспекти, які потребують особливого регулювання. Волонтери, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України, забезпечуючи необхідні матеріали, логістику, медичні та інші види підтримки, відіграють критичну роль у зміцненні обороноздатності країни.

А тому недосконалість Закону України «Про оборону України» [13] в частині правового регулювання волонтерства у сфері оборони, на мою думку, потребує відповідних змін. Так, у частині сьомій статті 2 вказаного Закону йдеться, що фінансування потреб національної оборони держави може здійснюватися додатково за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Разом з тим, стаття 9 цього Закону [13] до повноважень Кабінету Міністрів України не відносить такі повноваження до Кабінету Міністрів України. Тому, вважаю за потрібне, внести після абзацу двадцятого статті 9 «Повноваження Кабінету Міністрів України» додатковий абзац такого змісту: «Кабінет Міністрів України визначає порядок фінансування потреб національної оборони держави за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб».

Крім того, вважаю за доцільне, доповнити статтю 3 після двадцять першого абзацу окремим абзацом, згідно з яким підготовка держави до оборони в мирний час включає: «створення законодавчої бази щодо можливої участі громадян у зміцненні національної оборони держави шляхом надання волонтерської, гуманітарної ті інших видів благодійних допомог».

Зміст статті 17 Закону України «Про оборону України» [13] не відповідає її назві «Права та обов'язки громадян України у сфері оборони» (стаття за її змістом побудована зворотно з викладенням обов'язків громадян перед їх правами) і обмежує громадян у правах передбачених статтями 1 та 3 Закону України «Про волонтерську діяльність» [2], щодо яких держава в особі її органів та посадових осіб підтримує громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантує і забезпечує захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів, отримувачів волонтерської допомоги, організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів. Таку побудову статті вважаю такою, що не відповідає соціальній спрямованості держави, закріпленій у статті 3 Конституції України [14]. Тому частину сьому статті 17 Закону України «Про оборону України» [13], пропоную виключити, додавши на початку цієї статті нову частину такого змісту: «Громадяни України в установленому законом порядку можуть створювати громадські організації для сприяння зміцненню оборони держави. Громадяни України та інші особи можуть надавати волонтерську, гуманітарну, благодійну та шефську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної

влади як особисто так і у складі громадської (волонтерської та іншої благодійної організації).»

Неоднозначність та суперечливість законодавства у сфері оборони, що регулюють надання волонтерської допомоги Збройним Силам України може створити перешкоди для ефективності та спроможності волонтерських ініціатив на підтримку Збройних Сил України. Такі перешкоди можуть не тільки знизити мотивацію поточних та потенційних волонтерів, але й затримати або обмежити потік життєво необхідних ресурсів до військових. Відсутність зрозумілого правового регулювання надання волонтерської допомоги Збройним Силам України може призвести не тільки до непорозумінь та затягування такої допомоги, а і вплинути на моральний стан військ та рівні їх матеріальної забезпеченості.

Розв'язання цих проблем вимагає адаптації законодавства у сфері оборони, щоб воно враховувало унікальні можливості волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку армії. Таке удосконалення законодавства не тільки сприятиме ефективнішій взаємодії між державою та волонтерськими організаціями і волонтерами у підтримці Збройних Сил України, але й створить сталу основу для розвитку волонтерства.

Забезпечення дієвої координації між державними органами, волонтерськими організаціями та волонтерами є фундаментом для розробки нових законодавчих ініціатив, які відповідали б вимогам часу. Внесення змін до існуючих законів сприятиме не тільки волонтерам, але й посилить загальну обороноздатність України. Такі зміни в законодавстві стануть фундаментом для розвитку волонтерства, що стає невід'ємною частиною національної безпеки в умовах збройного конфлікту.

Висновки

Під час збройних конфліктів, волонтерська діяльність відіграє вирішальну роль у підтримці військових зусиль держави та допомозі Збройним Силам України. Волонтери вносять значний вклад не лише у гуманітарну підтримку та розвиток громад, а й у безпосереднє забезпечення потреб Збройних Сил України, підвищення їх бойової та мобілізаційної готовності, що є критично важливим для підтримки національної безпеки. Відтак, забезпечення прав та гарантій волонтерів, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України повинно стати пріоритетом правового регулювання в умовах правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Hudz A. The concept of volunteer activity under the legislation of Ukraine and certain foreign countries. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матер. X Міжнар. наук. конф. студ., аспір. та молод. учених (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). С. 263–266.
2. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. No 3236-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 25. – Ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
4. Панченко А.О. Волонтерська діяльність як одна із форм благодійної діяльності в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія Право. Випуск 84: частина 2. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/16-1.pdf>
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України від 5 березня 2015 року № 246-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19#Text>

6. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України від 15.08.2022 р. № 2519-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>
7. Гапон В.О. Принципи адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 250–256.
8. Попова С. М. Волонтерська діяльність в умовах війни на території України. Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 114–118.
9. Івашина Т. І., Марченко О. В. Правове регулювання договірних відносин у сфері надання волонтерських послуг. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. Вип. № 1. С. 77-83
10. Панькова О., Касперович О. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країни. *Журнал європейської економіки. Глобальний економічний розвиток у контексті російсько-української війни*. Том 21. № 3 (82). 2022. С. 277- 294.
11. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 р. № 953. Офіційний вісник України. 2023. № 87. Ст. 5038.
12. Про затвердження переліку засобів, товарів (робіт, послуг), сума (вартість) благодійної допомоги для закупівлі або у вигляді яких не включається до оподаткованого доходу платників податку на доходи фізичних осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.2016 р. № 112. Офіційний вісник України. 2016. № 18. Ст. 729
13. Про оборону України: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
14. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>